

Kaugelt tagasi
Väljaspool Eesti piire elavate eestlaste pärand
Eesti Rahva Muuseumis
Ülevaade ERMi kogudest

Riina Reinvelt

Eesti Rahva Muuseum

Kui Eesti Rahva Muuseum Jakob Hurda mälestuse jäädvustamiseks 1909. aastal asutati, seati üheks peamiseks eesmärgiks eesti rahvateaduse igakülgne edendamine. Silmas peeti eelkõige juba olemasolevate Jakob Hurda rahvapäriliste kogudele kindla kodu pakkumist, kuid ka vajadust Hurda alustatud kogumistööd jätkata. Kui Hurt oli üleskutsete ja kaastööliste abil mõnekümne aastaga kokku koondanud ulatusliku suulise pärandi kogu, siis muuseumis sai enesestmõistetavalt samavõrd oluliseks esemelise kultuuri kogumine, millele õige pea lisandusid ka fotod ja joonised.

Peaaegu saja aasta jooksul on muuseumi kogud kujunenud küllaltki rikkalikuks, seda nii tänu muuseumi oma töötajatele, üliõpilastele kui ka kaastöötajatele (algaastatel muuseumi poolt kogumisretkedele saadetud stipendiaadid, tänapäeval korrespondendid). 2006. aasta lõpuks oli kogude suurus järgmine:

Esemekogu	132 880
Arhiivikogu	
Etnograafiline arhiiv	853 kirjeldust (96 898 lk)
Topograafiline arhiiv (välitööde päevikud)	967 päevikut (49 514 lk)
Sanitaar-topograafiline arhiiv	370 üksust
Korrespondentide vastuste arhiiv	1228 köidet (487 798 lk)
Fotokogu	216 995 fotot
Filmiarhiiv	51 filmi
Videoarhiiv	910 filmi
Joonistekogu	22 601 lehte
Raamatukogu	32 604 trükist

Ida-eestlaste kogud

Nõukogude Liidu eri piirkondades paiknevate Eesti kogukondade materjalide kogumine algas 1970. aastatel, mil toimusid esimesed ekspeditsioonid Kaukaasia ja Siberi eestlaste juurde. Ekspeditsioonide käigus on kogutud esemeid ja fotosid (nii vanu fotosid kohalikelt elanikelt kui ka välitööliste endi tehtud pildistusi) samuti ka kohalike elanike küsitlemisel saadud teatmematerjali. Nende ekspeditsioonide käigus kogutud materjalid jagunevad muuseumi eri kogude vahel.

Esemekogus on umbes 660 eset, millest suuremad kogud on:

- Kaukaasia
 - Marika Mikkori ekspeditsioonid aastatel 1985-1987 (üle 250 eseme – A 757, 734, 715)
- Siber
 - Edgar Saare ekspeditsioon 1974. aastal
 - (25 eset – A 647)
- Siberi ja Kesk-Aasia setud
 - Mare Piho ekspeditsioonid aastatel 1987-1998
 - (ligi 300 eset – A 882, 827, 812, 788)

Lisaks on üksikuid esemeid laekunud ka inimestelt, kes ise või kelle järeltulijad on Eestisse tagasi pöördunud.

Fotokogus on ligikaudu 4300 fotot, millest suuremad kogud on:

- Kaukaasia
 - Kodu-uurija Robert Nermani kogu
 - (700 fotot – Fk 2043)
 - Marika Mikkori ekspeditsioonid
 - (~2000 fotot – Fk 2163, 2196, 2386, 2388, 2538, 2539, 2540, 2618, 2706)
- Krasnodari krai
 - Marika Mikkori ekspeditsioonid
 - (~400 fotot – Fk 2192)
- Siber
 - Igor Tõnurist, Lembit Võime (459 fofot – Fk 1785)
 - Edgar Saar (74 fotot – Fk 1719)
 - Jüri Viikberg (241 fotot – Fk 2195)
 - Aivar Jürgenson (81 fotot – Fk 2569)
- Krimm
 - Indrek Jääts (82 fotot – Fk 2860)

Arhiivikogudes leidub materjali eelkõige etnograafilises arhiivis (peamised teemad: asustus, elatusalad, ehitised, ühiskondlik elu, perekonnakombestik, rahvussuhted, keel, identiteet, kombed)

- Siber (Omski oblast)
 - koguja Harivald Arst (1972) – 67 lk
 - koguja Edgar Saar (1974) – 32 lk
 - koguja Aivar Jürgenson (1996) – 65 lk
- Kaukaasia
 - koguja Marika Mikkor (1984-1997) – 775 lk
- Siberi setud
 - koguja Mare Piho (1988 -1991) – 121 lk

Kahjuks ei ole enamik idapoolsete eestlaste uurijaid oma välitööde käigus pidanud päevikut, mis oleks jõudnud muuseumi topograafilisse arhiivi. Siiski on topograafilisse arhiivi jõudnud mõned päevikud:

- Edgar Saar, Kalju Saaber (Omski oblast, 1974) – TAp 650
- Mare Piho (Siberi setud, 1987-1991) – TAp 840, 850, 872, 877

Lääne-eestlaste kogud

Läänepool elavate eestlaste materjale polnud nõukogude ajal võimalik koguda, kuid juba 1988. aastal saabus muuseumi esimene saadetis, mille komplekteeris Kanadas Torontos asuva Eesti etnograafilise ringi juhendaja Ene Runge ja kohale tõi muuseumi teadur Piret Õunapuu. 1990. aastate jooksul saabus mitu suuremat kogu, kuid ka üksikannetusi.

Esemekogusse on laekunud suuremate Eesti kogukondadega riikidest Ameerikast, Kanadast, Austraaliast ja Rootsist ligi 2000 eset:

- Käsitöö, rahvariided, rahvariides nukud, rahvuslike kaunistustega nahkesemed, märgid ja medalid. Suuremad kogud on Kanadas asuva Eesti etnograafilise ringi (A 829, A 848, A 878, A 885) ja Eesti pärandi kogu Seattle'is materjalid (A 826, D 136, A 856)
- Aega silmas pidades on need esemed kas Eestist lahkudes kaasa võetud, DP-laagrites või nõ etnograafilistes ringides valmistatud või ka hiljem Eestist saadetud esemed.
- Erandid: Balti jaama jaamakorraldaja ametiriietus, EV prokuröri ametiriietus, rahvariides portselannukud, ESTO-lipp, konsul Ernst Jaaksoni kogu, Rootsi skautide kogu.

Fotokogusse on Läänes elavatelt eestlastelt kahjuks laekunud suhteliselt vähe materjali ja see on kindlasti üks valdkond, millele muuseum sooviks lähiajal rõhku panna.

- Muuseumi teadur Edgar Saare pildistused Rootsis, Ameerikas, Saksamaal, Inglismaal, Hollandis ja Belgias
1138 fotot (Fk 2759, 2760, 2801, 2802, 2820, 2832, 2838)
- Konsul Ernst Jaaksoni kogu
1693 fotot (Fk 2647, 2721, 2731, 2732, 2742)
- Eesti Etnograafiline Ring Kanadas
63 fotot (Fk 2723)
- Väiksemad seeriad
522 fotot (Fk 2482, 2845, 2514, 2645, 2649, 2650, 2788, 2822)

- Ameerikas elava Eric Soovere fotokogu muuseumile üleandmise kohta on käinud läbirääkimised mitu aastat, kuid hetkel on asi veel lahtine. Muuseumis on praegu üle 200 sellesse kogusse kuuluva paberfoto, kuid kogus neid registreeritud ei ole.

Arhiivikogude täiendamiseks on muuseum välja andnud kaks küsitluslehte ning läbi viinud välitöid.

Korrespondentide vastuste arhiiv

Esimene küsitlusleht koostati 1998. aastal ja kandis pealkirja „Põgenemine kodumaalt. Esimene aastakümme paguluses“ (küsitlusleht 203). Sellele vastas 150 inimest. Sissejuhatavas tekstis oli öeldud: *“ERM kogub andmeid väliseestlaste ajaloost, eluolust ja kultuurist. Küsitlusleht hõlmab küsimusi kodumaalt põgenemisest ja paguluse esimesest aastakümnest. Sellest on möödunud palju aega, mõndagi on ununenud. Kirjutage seda, mida mäletate. Kuna väliseestlaste ajalugu on osa eesti rahva ajaloost, siis pöördub muuseum väliseestlaste poole palvega, et sellele küsimuslehele vastaksid paljud. Muuseum on tänulik iga töö, ka väikese eest. Väärtuslikud on teie isiklikud mälestused ja hinnangud. Lisaks küsitule on kõik sellekohased andmed teretunud.”*

Teine küsitlusleht koostati 2001. aastal ja keskendus eestlaste elule uutes asukohamaades. Pealkiri oli „Väliseestlased 1955-2000“ (küsimusleht 213). Selle küsitluskava sissejuhatuses oli öeldud: *“Küsimustik hõlmab aastaid 1955-2000 ning on järg küsimuslehele nr 203 „Põgenemine kodumaalt. Esimene aastakümme paguluses“, millega kogusime andmeid Eestist Läände põgenenud eestlastelt. Käesolevale küsimuslehele saavad vastata ka väljaspool Eestit sündinud eestlased”*. Muuseumipoolne ootus oli saada rohkem kaastöid kui eelmise küsitluse puhul, kuid tegelikkus kujunes vastupidiseks ja laekus ainult 50 vastust.

Topograafiline arhiiv

- Edgar Saare välitööde päevikud:
 - Rootsis 1999, 2000, 2001 – TAp 920, 926, 930
 - Inglismaal 1999 – TAp 921
 - Ameerikas 2000 – TAp 925
 - Rootsis, Saksamaal, Taanis 2001 – TAp 931
 - Saksamaal, Belgias, Hollandis 2002 – TAp 935
- Koostöös korp! Filiae Patriae'ga toimunud välitööde päevikud (materjal laekub 2007)
 - Riina Reinvelt Ameerikas 2006 (16 lk)
 - Merike Ivask Kanadas 2006 (17 lk)
 - Maris Rosenthal Rootsis 2006 (10 lk)
 - Virge Laaneste Rootsis 2006 (19 lk)

Fonoteegis on hoiul nii Edgar Saare intervjuud (110 kassetti) kui 2006. aasta korp! Filiae Patriae poolt finantseeritud välitööde intervjuud (78 intervjuud). Hetkel on käimas nende litereerimine ja loodetavasti lähiaastatel on materjalid kättesaadavad Etnograafilises Arhiivis. Haruldsemaks materjaliks on Lõuna-Aafrika Vabariigis elavate eestlastega 1992. aastal Marianne Mikko poolt salvestatud intervjuud (22 kassetti).

Lisaks on muuseumis hoiul koopiad Uppsala ülikooli projekti „Eesti keel Rootsis“ raames Rootsi eestlastega aastatel 2004-2005 tehtud intervjuudest (6 plaati), kuid nende kasutamise puhul tuleb küsida luba Uppsala Ülikoolilt.

Videokogusse on samuti koopiatena laekunud Uppsala ülikooli projekti „Eesti keel Rootsis“ raames tehtud videod Rootsi eestlaste elust 2004-2005 (6 plaati), kuid ka nende puhul tuleb kasutamiseks luba küsida.

Kokkuvõte

Muuseumi põhimääruses on sätestatud, et ERM kogub ise ja ka koostöös teiste asutuste, organisatsioonide ja üksikisikutega kultuuri arengut iseloomustavat ainet (esemed, fotod, filmid, videomaterjalid, joonised, teatmematerjal jne) nii eestlastelt ja teistelt soome-ugri rahvastelt kui ka Eestis elavatel rahvusgruppide ja naaberrahvastelt. Siin pole tehtud vahet Eestis elavate eestlaste ja väljaspool Eesti geograafilisi piire elavate eestlaste vahel. Üldiselt võibki öelda, et välismaal elavate eestlaste materjalid on muuseumi laekunud üsna juhuslikult muuseumivälise initsiatiivi tulemusel või siis üksikute muuseumitöötajate huvist ja eraalgatusest lähtuvalt.

2006. aastal töötati Eesti Rahva Muuseumis välja kogumispoliitika aastateks 2007-2012. Seal on kirjas kaheksa valdkonda, mida lähiaastatel muuseumi jaoks prioriteetseteks peetakse. Kõigi loetletud valdkondade raames kogutakse nii materiaalselt kui ka vaimset kultuuri ja rõhuasetus on argikultuuri kajastaval ainesel. Üks nendest valdkondadest puudutab välismaal asuvaid Eesti kogukondi ja kitsamate teemadena on seal välja toodud:

- idas ja läänes elavate Eesti kogukondade kujunemine
- etnilise identiteedi säilitamine, rahvuslik tegevus, rahvussümbolid
- tänapäeva situatsioon

Sellest kogumispoliitikast lähtuvalt loodab muuseum lähiaastatel tegelda teemaga süstemaatilisemalt ja tulemuslikumalt, seda nii kogude täiendamise kui ka hilisema läbitöötamise ja ühiskonnale vahendamise seisukohalt.

Eelkõige oleme huvitatud fotodest (eriti negatiividest), eluloolises vormis kirjutatud mälestustest ja päevikutest.